

УДК 37.0:929(477.82)

С. А. Мочкін,
кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) ВІППО;
Л. І. Мочкіна,
методист відділу гуманітарних дисциплін ВІППО

Волинянин Іван Овксентійович Денисюк — видатний діяч освіти і науки України

Висвітлюється життєвий і творчий шлях Івана Овксентійовича Денисюка, починаючи від шкільних літ і до останніх років життя. Охарактеризовано його навчання в середній та вищій школі, основні віхи діяльності на педагогічній ниві, наукову діяльність професора як одного з найвидатніших дослідників історії української літератури та автора краєзнавчих розвідок про рідну йому Ратнівщину.

Ключові слова: історія української літератури, інститут франкознавства, історія української малої прози, фольклористика, Ратнівщина.

Mochkin S. A., Mochkina L. I. Volhynian Ivan Oksentiiovych Denysiuk Is a Ukrainian Prominent Figure in Education and Science.

The article deals with Ivan Oksentiiovych Denysiuk's path of life and creation from school years till his dying day. His studies in secondary and high schools, the main phases in the pedagogical activity and his scientific work as one of the most outstanding researchers in the history of Ukrainian literature and the author of local lore exploration of his native Ratnivshchyna, have been characterized.

Key words: the history of Ukrainian literature, the institute of Franko studies, the history of Ukrainian small prose, folklore, Ratnivshchyna.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції освіти і науки України в міжнародний освітній простір особливої значущості набуває процес накопичення історико-педагогічних знань, розширення джерельної бази, формування нових напрямків досліджень і питання репрезентативного дослідження творчої спадщини видатних педагогів та науковців, які сприяли розвитку національної науки. У зв'язку з цими тенденціями набувають актуальності наукові дослідження біографічного характеру. Одним із пріоритетних напрямків сучасної історичної науки є вивчення життєвого шляху та творчої і наукової діяльності видатних представників української науки, науковий доробок яких справив значний вплив на подальші дослідження науковців, підняв українську науку на якісно новий рівень.

Мета статті: на основі спогадів та наукових публікацій висвітлити життєвий шлях та наукову діяльність І. О. Денисюка.

Виклад основного матеріалу. Іван Овксентійович Денисюк, заслужений діяч науки і техніки, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, автор численних наукових монографій, перекладів, народився 12 грудня 1924 року в селі Заліси на Ратнівщині у сім'ї Овксентія і Параски Денисюків. Хлопець умів читати і писати

ще до школи. Так, він читав буквар «Зірка», за яким навчалися старші брати і сестра Ганна. З таким багажем знань на початку осені 1932 року він пішов до школи [6, с. 137].

Після закінчення у рідному селі чотирьох класів батько віддав хлопця до п'ятого, а відтак і до шостого й сьомого – у сусіднє село Заболоття. Викладання в школі велося польською мовою, а українську вивчали тільки в молодших класах. У шкільних бібліотеках не було жодної книжки рідною мовою. Однак заболоттівський учитель А. Стемпневський передплатив учням не тільки обов'язкового польського «Пломичка», а й українське «Сонечко». З редакцією «Сонечка» четвертокласники, за порадою цього вчителя, листувалися. Запитували, чи можна надіслати до журналу поліські загадки. «Сонечко» надрукувало уривок із дитячого листа, зазначивши, що його підписав Іван Денисюк. Так уперше в пресі з'явилося ім'я майбутнього професора як «фольклориста», бо загадки часопис усе ж надрукував [6, с. 138].

Рівень навчання у Заболоттівській школі був набагато вищий, ніж у Заліській. Після закінчення шостого класу той, хто мав кращі оцінки, міг продовжити навчання в Брестському торговельному технікумі. Зі шкільних свідоцтв (табелів успішності) Івана Овксентійовича

збереглося тільки одне – за перше півріччя п'ятого класу. Це документ вимогливості й певної об'єктивності тодішніх учителів. У свідоцтві з восьми предметів (поведінка, релігія, польська мова, українська мова, географія, історія, малювання, співи) – оцінка «дуже добре», тобто відмінно, а з чотирьох (арифметика, природознавство, ручна праця й фізкультура) – «добре» [6, с. 139].

Одного учня, який вчився у Брестській гімназії за рахунок гмінної стипендії, прогнали за неуспішність. Вивільнялось, таким чином, місце, яке проплачувала гміна, і це місце новий директор школи Юзеф Пизік надав селянському учневі – Денисюкові. У червні 1939 року Іван їде до Бреста поїздом. «Ліс. Сосни тікають від поїзда назад. Це так цікаво! Я вперше у великому місті. Брест чудовий. Усі говорять тут тільки по-польськи. Гімназія імені Ромуальда Траугутта. Будинок з червоної цегли займає цілий квартал. Письмовий з математики. Розв'язую задачу й приклади й здаю роботу першим. На другий день знову приїжджаю на письмовий з польської мови. На дошці три теми:

1. Польща переживає важливі хвилини. Що знаю і що думаю про це.

2. Я поставив нелегке перед собою завдання. Розповім про це.

3. Герой. Оповідання з життя або з лектури» [11, с. 35].

Він обрав третю тему й писав про тихий героїзм персонажа новели Д'Амічіса «Герой».

На третій день були усні екзамени. Конкурс – три на одне місце. Тому вступники до аудиторії заходили трійками. Усні іспити з польської мови, арифметики, історії та географії проходили одночасно. Тобто за столом сиділи екзаменатори з усіх цих предметів і питали кожен своє. Через деякий час вийшов один пан і оголосив, що екзамени успішно склав *Ян Денисюк* [6, с. 144].

Війна перервала всі мрії про подальше навчання. Але несподівано у липні 1941 року на станції Заболоття з'явилось оголошення, що у серпні в Ковелі розпочинаються місячні педагогічні курси, на які приймають навіть з освітою сім класів та з оплатою чотири кілограми сала чи масла. З чотирикілограмовим запасом жиру Іван Денисюк добрався вантажною машиною до Ковеля.

Після курсів Іван Овксентійович один місяць учителював у селі Яревище Заболоттвського району, але німці школу закрили. Працював у Гуті, Жиричах, інколи влаштовувався тимчасово писарчуком то в лісництві, то в торговельній конторі. Але здебільшого в ті воєнні роки у його «арбайтскарті» фігурував штамп «арбайтсьлос»,

а це означало, що кожної хвилини німці могли схопити і вивезти до Німеччини [1, с. 127].

Наприкінці липня 1944 року Радянська армія визволила край від нацистської окупації. Усе чоловіче населення сіл району мобілізували на фронт. У числі призовників був Іван Овксентійович. Їх відправили за річку Віслу на Сандомирський плацдарм. У бою 25 вересня 1944 року боєць Денисюк був тяжко поранений у праву руку і ліву ногу. Його евакуювали у грузинське місто Горі. Після двох операцій і тримісячного лікування в січні 1945 року розладнаними дорогами, сплячи під час пересадок на милицях, постелених на цементових долівках напівзруйнованих вокзалів, через дев'ять днів добрався додому. Підлікувавшись і замінивши милиці паличкою, власним конем поїхав до Заболоття у райвно проситися на вчительську роботу. Прийняли радо і з 1 квітня 1945 року призначили учителем другого класу початкової школи у рідному селі Залісі [1, с. 128].

Під час літніх канікул послали у Володимир-Волинське педучилище. З великою вдячністю згадував Іван Овксентійович своїх викладачів української мови і літератури Миколу Жилу та Зінаїду Сизоненко, які спрямували його у наукове життя. Педагогічне училище І. О. Денисюк закінчив достроково – за два роки.

Майже три з половиною роки вчителював у початковій школі. Це були важкі часи. Учительських кадрів не вистачало. Доводилося працювати у три зміни, бо ще була вечірня школа. Книжок у селі було мало, тому І. Денисюк часто ходив до Заболоття у районну бібліотеку, яка на той час комплектувалася виключно російськими виданнями. Тому майже вся російська класика була прочитана ним у ті повоєнні часи [6, с. 145].

Іван Овксентійович цілий рік присвятив підготовці до складання дев'яти іспитів на філологічний факультет і склав їх на український відділ Львівського університету ім. Івана Франка. Навчався студент дуже старанно. Про це свідчить те, що всі роки отримував підвищену стипендію.

Але над студентами тяжів ідеологічний терор комуністичної тоталітарної системи. «Він особливо посилювався після вбивства Ярослава Галана, – згадував Іван Овксентійович. – Сказ на тлі класової боротьби набув апогею. Скрізь вишукували класового ворога – ворога народу – і в рамках політичної пильності вимагали доносництва. Дехто з однокурсників зникав тихо – вивозили вночі. Інших „ворогів“ викривали на багатолюдних зборах і виключали з університету. Судилище, на якому шельмували і виключали з університету Романа Іваничука і мене, тривало в актовому залі 12 годин – до четвертої ночі. Мене проганяли з університету за те, що голосував на курсових зборах проти

виключення Іваничука. Його заслани у солдати на 4 роки, а наказ про моє виключення так і не був підписаний ректором, зважаючи на те, що мої батьки працювали у колгоспі, а я був інвалідом Великої Вітчизняної війни. Усе ж переслідування продовжувалося до самого п'ятого курсу. Як помер Сталін, дихати стало трохи легше» [11, с. 35].

Науковою роботою Іван Овксентійович почав займатися ще навчаючись на п'ятому курсі університету. У грудні 1956 року І. О. Денисюк захистив кандидатську дисертацію «Белетристика Михайла Павлика», після чого його залишили працювати на кафедрі української літератури Львівського університету. Ступінь кандидата філологічних наук учена рада Львівського університету присудила йому 14 березня 1957 року, диплом московського ВАКУ має дату 30 листопада цього ж року. В ученому званні доцента на кафедрі української літератури ВАК затвердив його 19 листопада 1960-го.

У цей час Іван Овксентійович у співавторстві з професорами Леонідом Івановим, Ніною Жук, Василем Лесиним працює над створенням університетського підручника з української літератури кінця XIX – початку XX ст., методичних посібників та підручників для шкіл з польською мовою навчання. Друкуються його перші брошури «По місцях Маркіяна Шашкевича», «Іван Франко у Криворівні», «Дивовіт», «Іван Франко і Михайло Павлик». Посилено вивчає іноземні мови: англійську, французьку, італійську, удосконалює знання німецької і польської [2, с. 12].

Іван Овксентійович згадував: «До вивчення іноземних мов нас заохочував професор Михайло Іванович Рудницький, який сам знав 10. Якось, сидючи на одній лекції поруч із професором, я наважився написати йому записку по-французьки, запитуючи, чи має він щось для читання іноземними мовами. „Тисячі книг!“ – відповів він і почав постачати мене лектурою, вибраною на свій смак. Це були романи з особливим настроєм. Отже, німецькою мовою – романи Якобсона, французькою – „Climat“, „Amitié amoureuse“, англійською – „Lady Chatterlay's lover“ та інші. Не завжди з однаковою солідністю, тобто із словником, прочитував я ці романи, оскільки і сам професор Рудницький жартував, що книжки не варто читати, їх треба нюхати...» [8, с. 17].

Захоплення німецькими новелами спонукало І. О. Денисюка досліджувати розвиток української малої прози кінця XIX – початку XX ст. Згодом це поклало початок написанню докторської дисертації. Монографію розміром більше 500 сторінок машинописного тексту Іван Овксентійович поклав на стіл кафедри української літератури для обговорення

у 1970 році. Однак саме в цей період розпочалось активне переслідування національно свідомої інтелігенції, особливо в західних областях Української РСР.

У спогадах Іван Овксентійович писав: «Мою дружину, Ганну Казимирівну, доцента кафедри слов'янської філології, у числі інших викладачів факультету без будь-якої причини звільняють з роботи. Обвинувачення наспіх фальсифікують. Одне з них звучало: „Не читала лекцій проти українського буржуазного націоналізму“. Переслідують і мене. До захисту докторської не допускають. Перекривають усі шляхи виходу моєї монографії „Розвиток української малої прози XIX – початку XX століття“, незважаючи на те, що в „Дніпрі“ на неї було дві позитивні рецензії. Машинопис книжки лежить 10 років без руху, аж поки мій колишній студент Микола Старовойт не порадив звернутися у ЦК КПУ України до Леоніда Кравчука з проханням посприяти у виданні книжки. За підтримки останнього вона виходить у видавництві „Вища школа“ в Києві. На вихід монографії з'явилося понад 10 позитивних рецензій не лише в Україні, а й у Мінську, Москві, Празі, США. Після довгих перипетій дисертацію захищаю в Києві в інституті літератури ім. Т. Шевченка через 15 років після її написання. Ступінь доктора філологічних наук ВАК присвоїв 16 травня 1986 року, а звання професора – 29 грудня 1988-го» [8, с. 179].

З 1988 по 1996 роки Іван Овксентійович очолював інститут франкознавства при Львівському університеті. Під науковим керівництвом професора захистило дисертації 17 аспірантів [1, с. 129].

У 1988 році весняний семестр працював у Великотирновському університеті (Болгарія), викладаючи там літературу народів СРСР, у 1992 році – у Щецінському (Польща), де читав українську мову. Тут у співавторстві з польськими колегами випустив посібник української мови для польськомовних студентів [1, с. 129].

У тому ж році перейшов працювати на кафедру фольклористики Львівського університету. Краєзнавством і фольклором Іван Овксентійович цікавився ще будучи аспірантом, брав участь у діалектологічних експедиціях у Карпати та на Полісся. Пізніше керував фольклорними практиками. Разом зі студентами збирали перлини народного слова на Гуцульщині, у Ратнівському, Любомльському, Старовижівському, Камінь-Каширському районах на Волині, Сосниці на Чернігівщині, Гадячі на Полтавщині, на Поділлі та Черкащині [1, с. 130]. Він часто говорив: «У фольклорі мене цікавить передусім те, що М. Грушевський називав „фонограмами одшедших поколінь“ – інформація, яку не дають письмові джерела, а донесла до нас усна словесність» [9, с. 24].

Так з'явилася брошура «Амазонки на Поліссі» (1993 р.), збірка «Пісні з-над берегів Турського озера» (2004 р.), у якій зібрано 676 пісень унікального старовинного турського весілля. Систематизацію матеріалів здійснено за хронологією етапів весілля, у межах яких пісні згруповано за вказівками то найбільш компетентних співачок, то за логікою тематики [2, с. 12].

Ця збірка об'єднала тексти пісень, що їх записав упорядник і студенти-філологи Львівського національного університету імені Івана Франка, та унікальний репертуар двох жінок із села Заліси, які зберігали у пам'яті чималу фольклорно-пісенну скарбницю. Польовий матеріал віддзеркалює активний та пасивний репертуар жителів цього села на синхронному зрізі фольклорної традиції (переважно 80–90 рр. ХХ ст.). Ретельне фольклористичне обстеження села Тур, яке здійснив упорядник, дозволило з великої маси записів вибрати оптимальні зразки, не нехтуючи їх варіантами з модифікацією мотивів і стилістики [12, с. 217]. Ці тексти в опрацюванні І. О. Денисюка розкривають глибинний пласт народної культури Волинського Полісся. Саме збережені звичаї, пісні й легенди наших предків, будучи основою історичної пам'яті народу, зміцнюють коріння його генетичного дерева. Невблаганний час і вектор урбанізації намагаються згладити ті ознаки, що відрізняють культуру однієї нації від іншої. Тож виняткове значення має діяльність подвижників науки й культури, які збирають і узагальнюють реліктові звичаї, обряди, бережуть зернини фольклору, всього того, що становить душу народу [3].

1990-ті роки були для І. Денисюка плідними на створення нових наукових робіт. Зокрема, побачила світ праця «Поліське літо Олени Теліги», збірка «Дворянське гніздо Косачів» (1999 р.), у якій вміщено інформацію про перебування Лесі Українки в селі Запруддя Камінь-Каширського району [10].

У 1998 році виходить перше видання книги «Ратнівщина: історико-краєзнавчий нарис», написана у співавторстві з В. Денисюком [5]. Тут вміщено нариси про 23 населені пункти, релігійні общини Ратнівського району, розповіді про минуле краю, давні пам'ятки, становлення і розвиток галузей економіки, освіти, охорони здоров'я, культури. Автори, залучивши архівні джерела, розповідають про ті проблеми, які замовчувалися, приховувалися від народу у спеціальних архівних фондах. І. Денисюк у книзі ділиться спогадами про перебування Олени Теліги на Ратнівщині влітку 1938 року. Також професор закликав присвоїти рідній школі у селі Заліси ім'я видатної української поетеси [13, с. 15]. У 2003 році видано книгу «Ратнівська земля», в якій розширено відомості про 28 хуторів і 44 інші населені пункти району [4].

Іван Овксентійович пробує себе в нових жанрах: передмова чи післямова до творів письменників, а також літературний портрет. Це книги та статті про Михайла Павлика, Дениса Лук'яновича, Степана Маківку, Максима Богдановича, Лесю Українку, Олену Пчілку, Митра Олельковича, Василя Стефаніка, Леся Мартовича, Ірину Вільде, Марка Черемшину та інших. До ювілеїв літераторів написано есе – спогади про Михайла Рудницького, Михайла Возняка, Євгена Лазаренка, Теофіла Комаринця, Марію Деркач, Олену Телігу [14, с. 190].

Висновки. Українська наука мала вченого з яскравим національним обличчям. У центрі наукових досліджень Івана Денисюка стояла історична доля української літератури. Праці професора надовго залишаться актуальними, бо сягають глибин творчості відомих українських літераторів. Це світлий образ ученого, який мислив світовими категоріями добра і справедливості. Силою всієї душі він прагнув втілити ці принципи в науці.

Література

1. Бондар Л. *Semper tiro – semper magister*. Івану Денисюку – 80! *Дзвін*. 2004. № 11–12. С. 127–146.
2. Денисюк В. Подвижник Волинської землі. *Луцький замок*. 2004. 9 груд. С. 12.
3. Його ж. Це дивне турське весілля. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/8691-tse-divne-tursbke-vesillya.html>
4. Денисюк В. Т., Денисюк І. О. Ратнівська земля: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 2003. 452 с.
5. Його ж. Ратнівщина: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 1998. 352 с.
6. Денисюк І. Мої поліські, мої зелені роки. *Дзвін*. 2004. № 11–12. С. 137–146.
7. Його ж. Пісні з-над берегів Турського озера: пісні і коментарі. Луцьк: Надстир'я, 2004. 256 с.
8. Його ж. До 75-річного ювілею кафедри словесності. Львів, 2004. Т. 2. 234 с.
9. Його ж. На перехресті часів. Львів, 2005. Т. 3. 245 с.
10. Денисюк І., Скрипка Т. *Дворянське гніздо Косачів*. Львів: Академ. експрес, 1999. 269 с.
11. Інтерв'ю з І. Денисюком. *Ярослав*. 2005. № 2. С. 34–38.
12. Пастух Н., Кузьменко О. Унікальний запис поліського весілля. *Народознавчі зошити*. 2005. Зощ. 1–2 (61–62), січень–квітень. С. 217–220.
13. Філатенко А. Поліський краю дорогий... *Волинь*. 1999. 18 лют. С. 15.
14. In memoria. Іван Овксентійович Денисюк. *Леся Українка: доля, культура, епоха*: зб. ст. і мат. Вип. 1. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 190.